

Denkwerk

Duft te verhalen over de betekenis van de natuur!

Niet beleving of biodiversiteit, maar verbinding is de grondslag voor natuurbescherming

Martin Drenthen

Zo'n tien jaar geleden stond milieubeleid en natuurbehoud, samen met zorg om de kwaliteit van de openbare ruimte en de strijd tegen de verrommeling van het landschap, hoog op de Nederlandse politieke agenda. Sinds kort is dat heel anders. Het zittende minderheidskabinet appelleert graag aan een breed gevoeld onbehagen onder de bevolking dat Nederland in de voorbije decennia speelveld is geworden van bureaucratische instanties, grootschalig denken en afstandelijkheid. Onder het motto dat 'Nederland moet worden teruggegeven aan de gewone Nederlanders' wordt een onversneden rechts beleid gecombineerd met symbolische maatregelen zoals het verhogen van de maximumsnelheid naar 130 km. Staatssecretaris Henk Bleker bezuinigt buitenproportioneel op de uitgaven voor natuurbeheer, verlaagt bovendien de ambities van het Nederlandse natuurbeleid tot onder het Europese niveau. En in zijn besluit tegen ontpoldering van de Hedwigepolder schoffeert hij onze zuiderburen en schendt hij bilaterale overeenkomsten en internationale verdragen. Maar terwijl er in groene hoek steen en been wordt geklaagd, blijven brede protesten vreemd genoeg uit. Sterker nog, geregeld kunnen we geluiden horen dat het kabinet terecht in opstand komt tegen de almacht van de 'ecologische elite'. De natuurbescherming heeft de zwartepiet toegespeeld gekregen: natuurorganisaties zouden de opvattingen van 'gewone mensen' over natuur minachten, en met subsidie hun eigen elitaire ideeën over natuur doordrukken ten koste van gewone mensennatuur.

Nu heeft natuurbeleid in Nederland altijd tegenstanders gekend. De grote meerderheid van de Nederlanders erkent dat natuur beschermd en behouden moet worden, maar een machtige minderheid meent dat ons land door al die natuurbescherming tot economisch stilstand komt. Volgens minister Verhagen zouden natuur- en milieuorganisaties zelfs 'misbruik' maken van inspraakmogelijkheden. En boerenbelangenbehartigers pleiten voor meer boeren natuur, in weerwil van de groeiende stapel bewijzen dat agrarisch natuurbeheer zich niet laat verenigen met de eisen die de wereldmarkt stelt aan de moderne landbouw.

Opvallend genoeg klinken de laatste tijd echter ook kritische geluiden vanuit een andere hoek. Onder namen als 'Red ons bos' en 'De Bomenridders' verzetten groepen geëngageerde burgers zich tegen gevestigde natuurorganisaties, vooral wanneer die bomen kappen om in het gedrang zijnde soorten toegang tot nieuwe leefgebieden te bieden. De keuze om heide terug te brengen zou voortkomen uit eigenbelang (heide heeft onderhoud nodig, waarmee de organisaties zichzelf van werk verzekeren) met een arbitraire keuze voor 1900 als historisch referentiebeeld. Burgers die begaan zijn met de bestaande natuur in hun eigen groene omgeving komen zo steeds vaker tegenover de gevestigde natuurorganisaties te staan. En dat terwijl de natuurbeweging zelf dacht dat

ze de laatste jaren juist extra veel aandacht had besteed aan het belang van natuurbeleving en participatie. Wat is er gebeurd?

Biodiversiteit is altijd een centrale focus geweest van natuurbescherming. We beschermen natuur vooral om bedreigde soorten te beschermen die in het gedrang komen. Probleem daarbij: biodiversiteit is een abstract begrip waarvan de waarde niet vanzelf spreekt. De keuze om mooie en spectaculaire soorten te behouden laat zich eenvoudig verdedigen, maar voor de minder spectaculaire soorten geldt dat niet in dezelfde mate. Vaak wordt de natuurbeweging verweten dat ze met de aandacht voor knuffelbare soorten te zeer op sentiment speelt. In 2000 besloot de Vereniging Das en Boom daarom om in haar strijd tegen de A73 de zeggekorfslak in te zetten. Dit kleine onooglijke slakje, waarvan behalve een enkele ecoloog nog nooit niemand had gehoord, werd daarmee in een keer middelpunt van een politiek gevecht, dat de zaak op scherp zette. Volgens sommigen was de keuze voor de zeggekorfslak koren op de molen van hen die natuurbehoud willen wegzetten als het ondergeschikt maken van het belang van de hardwerkende mens aan 'kriebelende beestjes'.

Het echte probleem van biodiversiteit is dat het ecologisch gezien weliswaar een zinvol begrip is, maar dat het daarom nog niet vanzelf spreekt dat we haar ook moeten behouden. En wanneer je daar geen objectieve reden voor kunt geven, sta je al gauw met lege handen. In zijn recente boekje *Plastic Panda's* beweert 'volksfilosoof' Bas Haring dat ten onrechte wordt gesuggereerd dat elke soort nodig is om een ecosysteem in stand te houden. Als repliek daarop wordt dan vaak op de intrinsieke waarde van de natuur gewezen – het gaat niet alleen om het nut van soorten maar om onze verantwoordelijkheid voor hun voortbestaan – maar zo'n stoplap roept de verdenking op dat men eigenlijk een verborgen agenda heeft. Wantrouwen troef.

Sinds de in 2000 verschenen de nota 'Natuur voor mensen, mensen voor natuur' heeft het Nederlandse natuurbeleid naast biodiversiteit nog een tweede pijler: natuurbeleving. In deze nota werd ervoor gepleit om natuurbeleid niet langer alleen op het belang voor de natuur zelf te richten, maar ook op de waarden die de natuur heeft voor mensen: economische waarde, maar ook belevingswaarden. Deze verschuiving kwam deels voort uit een ongemak met de abstracte, technocratische nadruk op biodiversiteit. Voor wie zich verbonden met het lot van andere soorten mag de waarde van biodiversiteit misschien vanzelfsprekend zijn, voor veel anderen blijft de term een theoretisch begrip waarvan de waarde niet vanzelf spreekt. De keuze voor het beschermen van natuurbelangen wordt vaak juist gezien als een keuze tegen de belangen van de mens. Om dat denken te doorbreken stelde de nota dat er voortaan meer nadruk moest komen op de vele manieren waarop de natuur voor mensen van belang. Mensen moeten er niet alleen zijn voor de natuur, maar de natuur ook voor mensen. En een van de belangrijkste waarden van natuur voor de mens ligt in de beleving ervan.

Probleem van een dergelijke benadering is wel, dat natuur snel gereduceerd wordt tot een deel van de beleveniseconomie, zo treffend neergezet in Tracy Metz' boek *Pret!* (2002), en wordt niet de natuur beschermd, maar slechts onze prettige ervaringen ervan. De nadruk op natuurbeleving maakt

mensen tot passieve natuurconsumenten en de natuur tot een product dat ondergeschikt is de 'mensenwensen'. Natuur voor mensen, inderdaad. Er is inmiddels al gesuggereerd dat natuurorganisaties voor dergelijk belevenissen een passende prijs moeten vragen. Thomas van Slobbe gooide onlangs een knuppel in het hoenderhok door te stellen dat het een kwestie van tijd is tot de natuurervaring via *virtual reality* technieken ook zonder natuur beschikbaar kan zijn. De belevingswaarde van het magische woud van *Avatar* is volgens sommigen nu al spectaculair genoeg. Wanneer het om belevingswaarde gaat, hebben we straks dus helemaal geen natuur nodig! De op zichzelf terecht zorg om verbreding van een louter op natuurbelangen gericht, technocratisch natuurbeleid had als ongewenst effect dat natuur werd teruggebracht als bron van prettige persoonlijke gewaarwordingen – ten prooi aan de subjectieve beleving. En wanneer vervolgens blijkt dat de wensen en voorkeuren van bewoners en gebruikers van een bos niet passen bij de aspiraties van natuurbeschermers, loopt de discussie spaak, en rest niets anders dan terug te grijpen op biodiversiteit, ofwel het belang van de natuur zelf. "Natuurbeschermers zijn er niet in eerste instantie voor de mens, maar vooral ter bescherming van de natuur". En daarmee zijn we terug bij af.

Probleem van het denken in termen van mensenwensen en natuurbelangen is dat die de kloof tussen mensenbelangen en natuurbelangen er niet kleiner maar juist dieper van wordt, en escalatie van conflicten over de natuur welhaast onvermijdelijk. De twee pijlers onder het natuurbeleid biodiversiteit en natuurbeleving *lijken* elkaar weliswaar aan te vullen, maar staan uiteindelijk een meer verbindend natuurbeleid juist in de weg.

Natuurbescherming wordt vaak gepresenteerd als een min of meer technisch project om ecologische functies veilig te stellen, of als de poging om Nederland weer mooi te maken – wat uiteindelijk altijd een kwestie van smaak zal zijn. De discussie over referentiebeelden is wat dat betreft veelzeggend. In de hedendaagse conflicten rond boskap wordt de keuze voor herstel van de heide door tegenstanders vaak weggezet als een door eigenbelang ingegeven keuze van natuurbobo's, en speelt soortbehoud nauwelijks een rol als argument in het publieke debat. Dat moet te denken geven. Mijn vermoeden is dat de idee dat wij de natuur kunnen *maken* of namaken uiteindelijk als boemerang terugkeert, en het uiteindelijk lastig maakt om diepere morele betekenissen mee te laten wegen.

De keuze om natuur te beschermen is geen technische maar een ten diepste *morele* keuze. Morele betekenissen bestaan niet in de 'objectieve' natuur, en niet in de subjectieve ervaring, maar getuigen van de relatie waarmee wij op de wereld betrokken zijn. Morele betekenissen bestaan bij gratie van de betekenisvolle verhalen die wij over de wereld vertellen. Een van de krachtigste en diep in onze cultuur verankerde morele betekenissen van natuur is dat 'het vanzelf dat natuur heet' (Esther Jansma) ons beperkte mensenperspectief overstijgt en juist daarom een diepere betekenis in zich draagt. Een rechtvaardiging van het waarom van natuurbehoud vraagt daarom om verhalen die aangeven hoe we onze eigen belang kunnen leren relativiseren, onze al-te-menselijke wensen overstijgen, en hoe we een betekenisvolle verbinding kunnen vinden tussen onze mensenmaatschappij en de grotere natuurlijke wereld waarop ze berust.

In het geval van heideherstel kan dat een lastige opgave zijn. We willen de heide niet zozeer herstellen omdat we het landschap uit 1900 zo mooi of gevarieerd vinden, maar omdat veel soorten

en ecosystemen die zich duizenden jaren lang in onze landschappen konden handhaven door ons toedoen hun leefgebied dreigen kwijt te raken. Het dus aan ons is om in te schikken. Maar wanneer het in natuurherstel niet alleen gaat om herstel van de heide, maar ook van de verstoorde relatie tussen mens en natuur, dan doet het er wel degelijk toe of het bos door een storm of door een bulldozer omver wordt getrokken. Technisch is er misschien geen verschil, maar het morele verhaal verschilt wel degelijk: in het ene geval schikt de mens zich, in het andere geval beschikt hij. Het kan zijn dat niets doen en afwachten geen goede optie is, maar in dat geval zouden natuurbeheerders er in ieder geval mee kunnen beginnen de spanning tussen technisch middel en moreel einddoel eerlijk te erkennen.

Het zou goed zijn wanneer natuurbeheerders niet alleen aandacht hebben voor de 'natuur zelf', maar ook voor de mensen die zich om haar bekommeren. Dat hoeft nog niet te betekenen dat de mensenwensen daarin centraal moeten staan. Uit onderzoek blijkt stevast dat een grote meerderheid van de Nederlanders de waarde inziet van het voortbestaan van andere soorten, ook wanneer die niet van nut zijn voor de mens, ja zelfs wanneer we daar niet rechtstreeks van kunnen genieten. Zelfs de keuze om de natuur omwille van zichzelf te beschermen is uiteindelijk een afspiegeling van ethische waarden die door mensen worden erkend en gedeeld. Je zou dat een mensenwens kunnen noemen, maar dan maak je er eigenlijk iets anders van: deze mensen willen immer niet zozeer dat hun eigen voorkeuren worden bevredigd, maar dat het beter gaat met de natuur zelf. Maar in die wens zijn mensen wel in heel hun mens-zijn betrokken: voor deze mensen bestaat er geen tegenstelling tussen mensenwens en natuurbelang, maar slechts tussen korte termijn en bekrompen eigenbelang en een bredere, rijkere visie die stelt dat een mensenleven juist dan waarde heeft wanneer het is verbonden met de natuur. Wanneer mensen zich om het voortbestaan van soorten bekommeren, dan doen ze dat niet alleen omdat natuur nuttig is en een bron kan zijn van mooie belevenissen, maar omdat ze zich verbonden voelen met iets wat hun eigenbelang overstijgt: natuur als kracht die ons draagt, en als de plaats waar naast ons ook andere levende wezens thuis zijn, wezens die soms moeten worden beschermd tegen onze kortetermijnwensen en -belangen.

Wanneer mensen besluiten zich samen in te zetten voor de natuur dan doen ze dat vanuit een sociale en ethische context waarin verhalen een sleutelrol spelen: daarmee vertellen we elkaar waarom de zorg voor natuur ertoe doet. De ironie is dat bijna elke natuurbeschermer, wanneer je hem of haar ernaar vraagt, zo'n verhaal blijkt te hebben: het is een verhaal over liefde, verwondering en verbondenheid, en het gevoel zich in te willen zetten voor een wereld waarin mensen en natuur samengaan.

* Martin Drenthen is milieufilosoof. Hij werkt als Universitair Docent Filosofie aan de Faculteit der Natuurwetenschappen van de Radboud Universiteit Nijmegen. Hij publiceerde eerder o.a. *Grenzen aan Wildheid* over de betekenis van wildheid in morele debatten over natuurontwikkeling. Hij doet onderzoek naar de ethische vragen over verhouding tussen mensen en hun landschap, met name rond natuurontwikkeling in traditionele cultuurlandschappen. Onlangs verscheen: *Plaats. Filosofische beschouwingen over verbondenheid met natuur en landschap* (onder redactie van Riyan van den Born, Martin Drenthen, Pieter Lemmens & Thomas van Slobbe), KNNV Uitgeverij 2011.